

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, президент Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

СИСТЕМНІ ОЗНАКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

На підставі отриманих дослідницьких даних розкрито сутність та характеристики системи протидії злочинності, елементну структуру, змістовні ознаки. Запропоновано шляхи імплементації окремих положень у науково-практичну діяльність.

Ключові слова: протидія злочинності, система, діяльність, функціонування.

Постановка проблеми. Актуальність розроблення системних ознак протидії злочинності зумовлена не лише теоретичними, але і практичними потребами подальшого реформування системи влади, розроблення нової політики, стратегії і тактики протидії сучасним кримінальним загрозам і негативним соціальним реаліям, що відповідає життєво важливим інтересам та прагненням народу України. Адже сьогодні всю складність процесів політичних, економічних та соціальних перетворень у країні сфокусовано на необхідності вирішення єдиного комплексного завдання – забезпечення національної безпеки України. Вирішальне значення з точки зору виконання цього комплексного завдання має недопущення неконтрольованого зростання злочинності, негативних змін в її структурі та формування відповідних тенденцій. Лише наукова методологія комплексного системного дослідження різних проблем функціонування

протидії злочинності може надати необхідні знання про ці явища та широко упровадити отримані результати у практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації системи протидії злочинності (або її складових елементів) протягом тривалого часу, а особливо останніми роками, знайшли широке висвітлення в юридичній науці в роботах Г. А. Аванесова, О. І. Алексєєва, О. М. Бандурки, М. М. Биргеу, О. В. Бокова, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, О. М. Джужи, А. Е. Жалинського, О. Г. Кальмана, М. В. Костицького, О. М. Литвака, Г. М. Мінковського, В. М. Поповича, О. Б. Сахарова, П. Л. Фріса та ін. Проте авторами аналізувалась переважно система протидії злочинності в статичі; проблеми ж динаміки її функціонування залишалися поза увагою дослідників. Ця діалектична невідповідність потребує усунення.

Отже, **метою** написання цієї статті є аналіз основних положень і наукових результатів, одержаних у ході дослідження системних ознак протидії злочинності. Її новизна полягає в розробленні якісно нового наукового продукту, отриманого внаслідок узагальнення та синтезу основних системних ознак протидії злочинності.

Тож, необхідність ефективного забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, переосмислення місця та ролі протидії злочинності в державному механізмі, його зовнішньому та внутрішньому контурах, недостатня розробленість відповідних теоретичних положень, низка організаційно-правових проблем у сфері правозастосування зумовлюють актуальність аналізу порушеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Вихідною категорією, з якої слід розпочати це дослідження, є «діяльність», що з позицій феноменологічного аналізу поряд зі свідомістю є на методологічному рівні дослідження правових явищ формою існування права [1, с. 369]. На цьому рівні діяльність із протидії злочинності залежно від цілей дослідження може розглядатися під різними кутами зору.

Із державно-правових позицій вказана діяльність може розглядатися, по-перше, як юридична форма реалізації функцій держави, наприклад забезпечення безпеки, по-друге, як специфічний спосіб здійснення державної влади: законодавчої, судової, виконавчої. У межах галузевих юридичних наук ця діяльність може розглядатися як одна з форм правозастосування, використовувана суб'єктами протидії злочинності. Під час дослідження організаційно-правових форм функціонування цих суб'єктів відповідна діяльність може розглядатися як системотворча ознака при виділенні їхньої системи (підсистеми).

Деякі дослідники цього питання свого часу запропонували інший підхід до трактування сутності та змісту діяльності у сфері протидії злочинності. Його суть полягає в тому, щоб дві сторони існування правової форми руху соціальної матерії, пов'язані зі станом спокою та руху, живою і опрідметненою формами правової дійсності [2, с. 38], розглядалися одночасно.

У цьому трактуванні особливо чітко проявляються охоронна функція права, статичні та динамічні складові регулятивної функції, а також діалек-

тична єдність і протиріччя живої (право) і опредмеченої (законодавство) соціальної діяльності як правової форми руху соціальної матерії. Через існування професійного поділу праці в соціальній сфері, наявність різних правових інститутів, органів держави, наділених певною компетенцією, окремі складові динамічної категорії діяльності з протидії злочинності виокремлюються, структуруються в діяльність правозастосовну і юрисдикційну, правовідновлювальну, правороз'яснювальну і наглядову. Однак при цьому вони не втрачають інтегративної системної ознаки – цільової спрямованості на комплексне забезпечення безпеки в соціумі, виступаючи матеріальною гарантією дотримання правових норм і приписів учасниками суспільних відносин.

Таким чином, діяльність із протидії злочинності може розглядатися і як загальна матеріальна юридична гарантія реалізації публічних і приватних інтересів у цій сфері, і як проблемне поле їхнього зіткнення, існування якого зумовлюється складністю і суперечливістю механізмів реалізації цієї діяльності в межах цілепокладання і компетенції суб'єктів.

Аналізуючи протидію злочинності як цілісне і системне утворення, ми відзначаємо необхідність і важливість встановлення організаційно-правових форм взаємозв'язку окремих її елементів. Водночас підкреслимо, що ці зв'язки не завжди виражаються однозначно, у формі чіткої лінійної залежності. Тому ми і ведемо мову про синергетичну залежність, яку можна зобразити схемою: «принципи діяльності – функції діяльності – методи діяльності».

Неважко помітити, що в цій схемі немає двох інших елементів системи: правових норм і правозастосовних відносин. Пояснюється це тим, що ці два елементи опосередковують усі інші, що відносяться до досліджуваної нами категорії. Такими є роль і місце їх у базовій структурі. Розгляньмо ж інші системотворчі компоненти, бо, уявляється, що саме в їхній системі приховано чималі ресурси для оптимізації інтеграційних зв'язків.

У законодавчих і нормативно-правових актах, що діють у системі протидії злочинності, як правило, отримують закріплення принципи здійснення різних видів діяльності і функції окремих суб'єктів, а також їхні повноваження. Іноді окремими правовими нормами визначаються і методи здійснення кримінологічного впливу. Зрозуміло, характер закріплення принципів і функцій у відповідних актах дещо інший, ніж регламентація методів антикриміногенного впливу. Якщо перша група ознак обов'язково закріплюється у відповідних нормах, то методи впливу зазвичай не так жорстко віддзеркалюються в нормативних актах. Мабуть, пояснюється це тим, що методи, залежно від безлічі факторів, мають ситуативний характер і завжди – альтернативну природу. На відміну від них, принципи відбивають об'єктивно зумовлені взаємозв'язки в кримінологічному явищі або процесі, тому мають загальнообов'язковий характер та імперативну природу.

І принципи, і функції, і методи впливу можуть бути реалізованими лише через конкретні правозастосовні відносини. Можна побудувати досконалу модель системи протидії злочинності в суворій відповідності до ви-

моги наукової обґрунтованості, у найдрібніших деталях можна розписати функції окремих суб'єктів, однозначно визначити їхні права й обов'язки, усунувши дублювання, проте вся ця конструкція не функціонуватиме доти, доки не виникнуть реальні правозастосовчі відносини.

У практичній діяльності з протидії злочинності часто непросто виявити зв'язки між різними елементами системи, що становить основну проблему реалізації поставлених завдань і досягнення заявленої мети. Така складність зумовлена низкою чинників, серед яких слід особливо виділити: складність вирішуваних системою завдань; багатоплановість організаційних відносин, що виникають; існування у сфері протидії злочинності одночасно декількох цілей, які нерідко вступають між собою в певне протиріччя [3, с. 5]. За цих обставин у функціонуванні протидії злочинності виникає дисфункція, унаслідок чого механізм не діятиме на користь досягнення системної мети.

Слід зауважити ще на одному. Мета протидії злочинності є центральною системоутворюючою категорією, що значною мірою впливає на особливості функціонування її системи та механізму. Тому визначення мети діяльності – це найважливіший, складний і відповідальний процес, що вимагає від суб'єкта певних навичок дослідної роботи. Чим більш значною є мета, тим більш ускладнено її точне визначення [4, с. 17].

Дефекти, допущені у процесі цілепокладання, багато разів посилюються у процесі реального функціонування протидії злочинності, зводячи її ефективність, по суті, до нуля, спотворюють її значення. Раніше нами було детально аргументоване, чому термінологія постановки цілей стосовно діяльності з протидії злочинності повинна використовуватися з уточненням конкретного ступеня визначеності, наприклад за допомогою вираження через категорію «безпека» [5, с. 28]. За більш детального аналізу неважко дійти висновку про те, що навіть за даним формулюванням вельми примарно видимим є її реальний зміст. Українська держава в цілому та її правоохоронні органи на даному етапі свого розвитку не в змозі в повному обсязі гарантувати безпеку своїх громадян від злочинних посягань. Тому мусить бути запропоновано інші види цілей, що можуть виступати основою формування й подальшого оцінювання ефективного функціонування досліджуваного нами явища.

Цінність протидії злочинності можна оцінити, але зовсім не в тих одиницях, що звичайні види діяльності. Таким критерієм може виступати ступінь досягнення інституційної мети, здатність на основі механізму вибудувати раціональну систему, організувати ефективне її функціонування, ухвалювати науково обґрунтовані рішення й відшукувати оптимальні організаційно-правові форми їхньої реалізації на практиці. Така мета є тим показником, який визначає ступінь інтегрованості різних елементів в єдине структурно-функціональне цілісне утворення. Якщо немає необхідного якісного взаємозв'язку між елементами, то досягнення накресленої мети буде проблематичним. При цьому не виключено, що відповідно до вимог принципів функціонування системи буде збудовано оптимальну її модель, а

суб'єкти відповідатимуть усім формальним вимогам, що висуваються, проте наблизитися до реалізації кінцевої мети буде важко.

Виникає обґрунтоване запитання: на досягнення яких цілей протидії злочинності повинно бути спрямовано систему? Очевидно, що відповідь на це запитання має не тільки суто теоретико-пізнавальне, але і важливе методологічне і прикладне значення. С. Є. Віцин, розглядаючи систему цілей організації, відзначає, що «...в управлінні цілепокладання має особливий характер, який можна позначити як практичну цілеспрямованість» [6, с. 47]. Цілі організації системи найбільш операціональні, замкнуті на практику і є тим стрижнем, навколо якого формується базова діяльність. Тим часом, як показало проведене нами вивчення законодавчих засобів закріплення елементів протидії злочинності, у цьому відношенні є наявним повний вакуум. Спостерігається зміщення цілей протидії злочинності в бік цілей практичних сфер діяльності, що не може не викликати негативні наслідки в організаційному сегменті функціонування системи.

Зрозуміло, при подібному підході потенціалу даного механізму явно недостатньо для ефективного забезпечення всього спектра покладених організаційних завдань. Тим часом абсолютно очевидно, що жодне з визначень мети протидії злочинності не може розглядатися як основне. М. М. Іванов пише: «Між працею оперативного працівника, слідчого, співробітника патрульно-постової служби і управлінською працею з організації розкриття й розслідування злочинів, розшуку злочинців, охорони громадського порядку тощо існує очевидна відмінність. Коли для перших результатом праці умовно є закінчені провадження кримінальні справи, встановлені або затримані злочинці, злочини, яким запобігли, та ін., а в цілому, якщо так можна виразитися, «правопорядок на території обслуговування», то для управління, працю якого побудовано на збиранні, перетворенні й передачі інформації, безпосереднім результатом праці є управлінські рішення» [7, с. 5].

З викладеним важко не погодитися, адже стосовно даної системи основною організаційною ознакою її діяльності виступає якість, що характеризує здатність цієї ланки своїми діями підтримувати об'єкт в стані ефективного функціонування. Зрозуміло, обидва аспекти (організаційний і функціональний) при цьому знаходяться в тісному зв'язку між собою. Разом із тим змішувати їх і підміняти одне одним було б неправильно. На практиці це призводить до знеособлення управлінської праці й розмитості механізму, загального валу показників, що не відбивають специфіки реального стану справ. Сама система при цьому функціонуватиме значною мірою вхолосту, не забезпечуючи ні безпеки, ні позитивних змін у динаміці та структурі злочинності.

Ці припущення знаходять своє підтвердження у практиці здійснення протидії злочинності. У зв'язку з цим нам уявляється, що названа система та її механізм функціонування повинні бути налаштовані перш за все на вирішення пріоритетних, абсолютно реальних завдань, які об'єктивно вимагають цілеспрямованого і планомірного кримінологічного впливу:

– по-перше, на забезпечення режиму законності в діяльності суб'єктів

протидії злочинності, особливо правоохоронних органів. Численні факти порушення законності, що виражаються у вчиненні їх працівниками різних кримінально караних діянь, переводять дану проблему в число найгостріших і першочергових. У різних ЗМІ публікується величезна кількість матеріалів про факти грубості, фізичного насильства працівників правоохоронних органів над затриманими, примушування їх до дачі неправдивих показань та самообмовляння, вимагання хабаря за надання різних послуг і навіть за виконання правоохоронцями їхніх прямих обов'язків, і значна частина цих фактів знаходять об'єктивні підтвердження.

Саме забезпечення законності може розглядатися як пріоритетне завдання крізь призму оптимізації інтеграційних зв'язків між елементами протидії злочинності. Сама ідея про необхідність розгляду механізму забезпечення законності в діяльності суб'єктів протидії злочинності як головного компонента всього функціонування у вказаній сфері на сучасному етапі розвитку суспільства і держави навряд чи викликатиме серйозні заперечення. Така постановка питання, на наш погляд, впливає з необхідності проведення запланованої системної реформи державного апарату в цілому, складовою частиною якого є система протидії злочинності, що відображає специфіку реалізації базової функції;

– по-друге, на вдосконалення організаційної структури суб'єктів протидії злочинності, що сприяє ефективному вирішенню всього спектра покладених на них завдань і функцій. З певною умовністю даний напрям оптимізації можна назвати організаційним механізмом реалізації правоохоронної функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История философии права. СПб.: Генезис, 1998. 680 с.
2. Аврутин Ю. Е. О феноменологии правоохранительной деятельности (философское и социально-правовое обоснование). *Вестник С.-Петербурга. ун-та МВД России*. 2000. № 2 (6). С. 30–44.
3. Вицин С. Е. Определение и обоснование целей в социальном управлении: лекция. М.: Академия МВД СССР, 1977. 25 с.
4. Саркисов Г. С. Объект индивидуального профилактического воздействия в теории предупреждения преступности / отв. ред. Г. А. Аванесов. Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1985. 169 с.
5. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.
6. Вицин С. Е. Определение и обоснование целей в социальном управлении. М.: Академия МВД СССР, 1977. 156 с.
7. Иванов Н. Н. Оценка эффективности управленческой деятельности ОВД: лекция. М.: Академия управления МВД России, 1993. 34 с.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018

Александр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии правовых наук Украины, заслуженный юрист Украины, президент Криминологической ассоциации Украины

(Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, Украина);

Алексей Николаевич ЛИТВИНОВ,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины, ответственный секретарь Криминологической ассоциации Украины

(Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, Украина)

СИСТЕМНЫЕ ПРИЗНАКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

На основе полученных исследовательских данных раскрыты сущность и характеристики системы противодействия преступности, элементная структура, содержательные признаки. Предложены пути имплементации отдельных положений в научно-практическую деятельность.

Ключевые слова: *противодействие преступности, система, деятельность, функционирование.*

Oleksandr M. BANDURKA,

Doctor of Law, Professor,
Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine,
President of the Criminological Association of Ukraine
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

SYSTEM FEATURES OF COUNTERACTING CRIME

On the basis of the received research data the essence and characteristics of the system of counteracting crime, its element structure, content features have been revealed. The ways of implementing some regulations into scientific and practical activity have been offered.

Key words: *crime counteraction, system, activity, functioning.*